

תשרי התשס"ט

בס"ד

הזיקה בין חטא אדם הראשון וחטא קין ומה אנו למדים מכך לפרשת בראשית (ע"פ שיעורו של הרב יונתן גורסמן)

ונראה כי לו לבדו היתה הקללה לפיכך תלה הקללה בו, ואמר **ארור אתה מן האדמה**, אבל באדם הראשון שהקללה לדורות תלה הקללה באדמה ואמר **ארורה האדמה** בעבורך

17. קללת ה' לחוטאים:

לנחש (בראשית ג', יד): "ארור אתה מכל הבהמה ומכל חית השדה". לקין (בראשית ד' יא): "ועתה ארור אתה מן האדמה".

18. מוטיב המוות

אצל האדם (בראשית ג', יט): "ועד שובך אל האדמה כי ממנה לקחת, כי עפר אתה ואל עפר תשוב".

אצל קין (בראשית ד', יד): "והייתי נע ונד בארץ והיה כל מצאי י הרגני".

19. רד"ק

"ומפניך אסתר – שקצפת עלי והסתרת פניך והגחתך ממני ושמתי הפקר לכל, וכאשר אהיה נע ונד בארץ כח מי שימצאני י הרגני אחר שסלקת השגחתך ממני ולא תשמרני, וכאשר אהיה נע ונד י הרגני החיות הטורפות"

20. מסגרת הסיפור

האדם לאחר החטא והעונש (בראשית ד', א): "והאדם ידע את חוה אשתו, ותהר ותלד את קין"

קין לאחר החטא והעונש (ד', יז): "וידע קין את אשתו, ותהר ותלד את חנוך".

21. ביטויים יחידאיים

בפניית ה' אל האישה (בראשית ג', טז): "ואל אישך תשוקתך והוא ימשל בך"

בפניית ה' אל קין, לאחר שלא קיבל את מנחתו (בראשית ד', ז): "הלוא אם תיטיב שאת ואם לא תיטיב לפתח חטאת רבץ ואלו תשוקתו ואתה תמשל בו"

22. רש"י

"וואליך תשוקתו – של חטאת יצר הרע תמיד שוקק ומתאוה להכשילך אתה תמשל בו – אם תרצה תתגבר עליו"

23. המלבי"ם

"ויבאר בזה שלשה דברים:

א. שיצר הרע רובץ לפתח וצריך האדם לעיין ראשית כל מעשיו שלא ימליך עבד על אדוניו, כי הוא אורב על הפתח, שכל עת שיפתח הפתח יכנס אליך ויטיל בך ארס התאוה והחטא.

ב. עוד הודיע לו, כי בצד האחד היצר משתוקק אליך להחטיאך ולהורידך מטה.

ג. שבצד השני יש בידך העוז והמשרה למשול בו, על ידי כוח החופשיות אשר באדם, שאתה **בצד הזה נקרא האדם חופשי**, אם ימשול על בהמתו, לא אם בהמתו מושלת בו".

24. בנו יעקב, (מתורגם ע"י נחמה ליבוביץ)

"העץ הוא אבן בוחן בין טוב לרע, בין מותר לאסור, בין חיים למוות. והרי זה בלתי תלוי בתוכנה של המצווה; אדרבה, הרי בזאת ייבחן האדם, אם לא יהיה מושפע משיקולים מעשיים בתועלתיותה של המצווה, אם יכוון רצונו רק לשמוע בקול נותן המצווה. והרי המצווה ניתנה לו, שלא יהא אדם חושב שהוא אלוה, אלא ידע שאדון ומצווה עליו, ופרי העץ לא היה מזיק ולא היה בו סם המוות, אדרבה, היה טוב למאכל".

25. רש"י היר"ש

"מצוה זו פותחת את חינוך האדם לקראת יעודו המוסרי. היא פותחת את ההיסטוריה האנושית, והיא מורה לדורות הבאים את הדרך ילכו בה. המצווה היא מצות לא תעשה – ואין היא מצוה שכלית. היפוכו של דבר: כל כלי ההכרה שנתנו לאדם – הטעם, הדמיון והשכל – כולם מתנגדים לאיסור זה. האדם בשכלו לא היה גוזר כך על עצמו. גדולה מזו, גם אחרי שנתנה לו המצווה לא מצא בה כל טעם – פרט לרצון ה' המוחלט. המצווה היא איפוא דוגמה אופיינית של "חוק". נוסף על כך האיסור הוא איסור אכילה, ובסופו של דבר מי שנצטווה עליו קבלו כמסורת שבעל פה. המצווה ניתנה לאדם, ואילו חוה ובניה נצטוו לשמרה. הוה אומר: המצווה היא מצות לא תעשה,

1. פנית ה' לאדם ולקין

לאדם (בראשית ג', ט): "ויקרא ה' א-הים אל האדם ויאמר לו: איכה?" לקין (בראשית ד', ט): "ויאמר ה' אל קין: אי הבל אחיך?"

2. דברי רש"י על פנית ה':

לאדם: "איכה – יודע היה היכן הוא, אלא ליכנס עימו בדברים שלא יהא נבהל להשיב אם יענישוהו פתאום, וכן בקין הוא אמר "אי הבל אחיך"..." לקין: "אי הבל אחיך – להכנס עימו בדברי נחת, אולי ישיב ויאמר הרגתי וחטאתי לך".

3. ראב"ע על בראשית ד' ט'

"וטעם אי כמו איה [אי הוא קיצור מן איה]"

4. רש"י היר"ש

"איכה – היכן אתה? איזו עמדה תפסת? איזו דרגה הגעת?"

5. תגובתם הראשונית של אדם וקין

אדם (בראשית ג', ז): "ויאמר, את קלך שמעתי בגן ואירא כי עירם אנכי, ואחבא".

קין (בראשית ד', ט): "ויאמר, לא ידעתי, השמר אחי אנכי".

6. רש"י על בראשית ד' ט'

"לא ידעתי – נעשה כגונב דעת העליונה".

7. רד"ק

"... אבל האדם לא כחש כי יודע היה כי האל יודע כל דברי בני אדם ואעפ"י שפתח לו בלשון מסופק ואמר לו איכה, ידע כי הכל גלוי לפניו יתברך והשאלה לא היתה אלא לפתיחת דברים ולא יתחבא אלא מפני הבושת"

8. ספורנו

"שחשב קין שלא ידע האל יתברך בפרטים זולתי בדבקים בו"

9. תגובת אדם - בראשית ג', ז'

"ויאמר, את קלך שמעתי בגן ואירא כי עירם אנכי, ואחבא"

10. ספורנו

"וואירא – כמו שקרה לישראל אחר חטאם, שנאמר (שמות ל"ד) 'ויראו מגשת אליו'"

11. רש"י היר"ש

"לא יכולתי לעמוד בפניך, שכן נתגלתה בי בחינה שאני ירא בה בפני עצמי – קל וחומר בפניך. משידע שהוא ערום הוא ירא ולא רק בוש, ומכאן שידיעה זו היא ידיעה מוסרית"

12. תגובת קין - בראשית ד', יד'

"ומפניך אסתר"

13. הרמב"ן

"ומפניך אסתר – כי לא אוכל לעמוד לפניך להתפלל או להקריב קרבן ומנחה כי בושתי וגם נכלמתי..."

14. תוכחת ה' לחוטאים:

לאישה אומר ה' (בראשית ג', יב): "מה זאת עשית?!"

לקין אומר ה' (בראשית ד', ז): "מה עשית?!"

15. העונש המוטל על החוטאים:

האדם (בראשית ג', יז-יח): "בעצבון תאכלנה כל ימי חייך. וקוץ ודרדר תצמיח לך ואכלת את עשב השדה"

קין (בראשית ד', יב): "כי תעבד את האדמה לא תספ תת כחה לך".

16. רד"ק

"כי תעבד – לפי שהיה עובד אדמה קללהו במה שהיה מתעסק

לא תוסף תת כוחה לך, אע"פ שהיתה ארורה משחטא אדם, עתה הוסיף לקללה בעבור קין ואמר כי אפילו מה שהיתה רגילה להוציא אחר קללת אדם הראשון לא תוסיף לתת אותו הכח, אלא פחות ממה שהיתה רגילה".

"וואפשר שהקללה הזאת היתה לקין לבדו או לקין ולורעו אחריו, ואף לורע שת עד נח. ובדברי רבותינו ז"ל (בבראשית רבה) רבי אלעזר רבי יוסי בר חנינא. רבי אלעזר אמר לך אינה נותנת הא לאחרים נותנת. רבי יוסי בר חנינא אמר, לא לך ולא לאחרים.

33. הגלות כתוצאה הכרחית של החטא

אצל האדם הראשון לאחר העונש (בראשית ג', כג-כד):
 "וישלחהו ה' אלהים מגן עדן לעבוד את האדמה אשר לקח משם. ויגרש את האדם, וישכן מקדם לגן עדן את הכרובים ואת להט החרב המתהפכת"
 אצל קיץ (שוב, לאחר פירוט העונש) (ד', טז):
 "ויצא קין מלפני ה', וישב בארץ נוד קדמת עדן".

34. רש"י על בראשית ג' כ"ד

"מקדם לגן עדן – במזרחו של גן עדן חוץ לגן".

35. רש"י הירש

"ויגרש – לא רק הרחיקו מגן עדן מבחינה מקומית אלא הפריד בינו ובין הקב"ה. משהלך האדם אחרי יצרו, הוא נמסר לרשות עצמו, כך יתייחס בעצבו להתנודות עד שישוב ויתגעגע להנהגת ה' ויבקש להדבק בשכינה".

המשך הרש"י הירש

"מלפני ה' – לדעת חז"ל (בראשית רבה כ"ב כ"ח) לא רק שיצא מן המקום, אלא נשט את כל יחסו אל ה', השליך את דבר ה' אחרי גוו. בהיותו מנודה מאדם ואדמה בקש לבנות לו חיים עצמאיים. אף על פי שהאדם כבר גורש מגן העדן, עדיין הוא עמד "מלפני ה'" אך קין יצא מ"לפני ה'" כעונש על חטאו ועל התנהגותו לאחר החטא.

ראינו שהשכינה נסתלקה לצד מערב, ואילו קין פנה לצד מזרח "קדמת עדן" כל הלך קין והתרחק מאת ה'. היה זה נסיונו הראשון של האדם להשתית את חייו על כוחו ועוצם ידו – בלא עזרה אלוקית".

36. הרב יונתן גרוסמן

"יתכן והמסר החבוי בדיקה שיוצר הכתוב בין שני הספורים, הוא התהליך המתמשך של הגלות. ההבנה הבסיסית, עליה מושתתת התורה בהמשך, שישנה אדמה, בה שורה שכינה, והחוטא מגורש ממנה באופן אוטומטי. אדמת קדש זו, אינה יכולה לסבול שהחוטא יושב עליה והיא מקיאה אותו".

37. פירוש ראב"ע לעץ הדעת (ויקרא י"ח, כד-כח)

"אל תטמאו בכל אלה כי בכל אלה נטמאו הגוים אשר אני משלח מפניכם. ותטמאו הארץ ואפקד עונה עליה ותקא הארץ את ישיביה... כי את כל התועבת האל עשו אנשי הארץ אשר לפניכם ותטמאו הארץ. ולא תקיא הארץ אתכם בטמאכם אתה כאשר קאה את הגוי אשר לפניכם".

38. במדבר ל"ה, לג-לד

"ולא תחניפו את הארץ אשר אתם בה, כי הדם הוא יחניף את הארץ, ולא רץ לא יכפר לדם אשר שפך בה כי אם בדם שפכו. ולא תטמאו את הארץ אשר אתם יושבים בה, אשר אני שכן בתוכה, כי אני ה' שכן בתוך בני ישראל"

39. רש"י על הכרובים השומרים את דרך עץ החיים

"לשמור את דרך עץ החיים – אפשר לפרש בשני אופנים:

לשמור את דרך עץ החיים לבל ימצאנה האדם

או לשמור עליה לבל תאבד מן האדם, ולמען ישוב אליה בעתיד.

רמזים מדברי חז"ל מטים כלשון אחרון (ילקוט שמעוני ג' ל"ד). בכל מקום הכרובים הם מרכבה לשכינה, המתגלה לאדם ומתערבת בהליכותיו. הכרובים שומרים את "עץ החיים" במקדש, שהוא גן עדן בזעיר אנפין – כדרך שהם שומרים כאן על דרך עץ החיים, לבל תאבד מן האדם.

... נראה איפוא שהכרובים מסמלים את האידיאל של כלל האנושות – כמרכבה לכבוד השכינה. אידיאל זה נתגשם בישראל, שכן הקב"ה "יושב תהילות ישראל" והרי הכתוב נוקט "הכרובים" בה"א הידיעה, שכן כאשר נתנה תורה לישראל כבר הכירו את הכרובים מתוך המשכן."

היא חוק, היא אוסרת מאכלות אסורות, והיא נמסרה כתורה שבעל פה. נמצאת אומר, כל הבחינות של תורת ישראל שלעתיד – אשר יצר הרע ואומות העולם משיבים עליהם – כולם כלולות במצוה זו. בה פתח הקב"ה את התפתחות האדם. והמצוה ניתנה "לדעת טוב ורע" בה יתודע ויתגלה, מה טוב לאדם ויבחרהו, ומה רע לאדם וידחהו. הכנעת הטבע לרצון ה' היא התנאי לכל המוסריות, ואין לנתק תנאי זה מיעודו המוסרי של האדם. החירות המוסרית היא יסוד מעלת האדם, ואין לתאר חירות מוסרית בלי יכולת האדם לחטוא, אך אין האדם יכול לחטוא – אלא אם כן חושינו נמשכים אחרי הרע וסולדים מפני הטוב. שאם לא כן, היה גם האדם פועל רק על פי אינסטינקטים – שעה שהוא בוחר בטוב וסר מן הרע, וכך היה האדם חדל להיות אדם. שליטת האדם על פיתויי חושינו והכנעת טבעו לרצון ה' – היא היא כל מעלת האדם. וזו היא ראשית כל חינוך האדם. ומחנך האנושות קבע במצותו הראשונה – את העקרון הראשון של החינוך.

הדברים לא נשתנו עד היום הזה, כולנו עומדים מול עץ הדעת – כאדם וחוה בשעתם, מול דרישות החוק של המוסר האלוקי שומה עלינו להחליט – אם נציית לחושינו הגופנית, לדמיון השכל החושני, לחכמת חיי הבהמה האינסטינקטיביים – או נזכור את עידונו הנעלה ונשמע בקול אלוהינו. וגם היום לא נשמע את קול ה' במישרים, אלא נסמוך על מסורת שבעל-פה – כדרך המצוה הראשונה שנתנה לאדם כמסורת הנמסרת בעל פה."

26. תורת כוהנים פרשת אחרי מות (פרשה ט ג)

"את משפטי תעשו (ויקרא י"ח ד) אלו דברים הכתובים בתורה שאלו לא נכתבו בדין היה לכותבן, כגון הגזלות והעריות ועבודת אלילים וקללת השם ושפיכות דמים, שאילו לא נכתבו בדין היה לכותבם".

27. הרמב"ם בשמונה פרקים (בפרק הששי)

"שמי שלא יתאוה להם יותר טוב ממי שיתאוה להם וימשול נפשו מהם".

28. רב נסים גאון, הקדמה לספר המפתח

"ועוד יש להשיב, והיאך יתכן לעונשן על דבר שלא נתייבבו בו ולא ניתן להם, והלא יש להם להשיב כי אילו נצטוונו היינו עושים ואילו הוזהרנו היינו נוהרים ומקבלים כמו שקבלו הם?"

והרי אנו פושטים אלו תשובת הטענות ונאמר כי כל המצוות שהן תלויות בסברא ובאובונתא דלבא כבר הכל מתחייבים בהן מן היום אשר ברא אלוהים אדם על הארץ עליו ועל זרעו אחריו לדורי דורים... ואע"פ שהמצוות (=שבע מצוות בני נוח) למודות מן הכתוב, דכתיב 'ויצו ה' אלוהים' - אין כולן של שמועה (=צו ה' בתורה), כי חיוב ידיעת הקב"ה ולשמוע בקולו ולעבדו - מדין הדעת הן ראויין; ושפיכות דם נקי והגזל - מדרך השכל הן אסורין".

29. החזקוני על בראשית ז' כ"א

"וא"ת איך נעשו דור המבול מאחר שלא נצטוו מצוות? אלא י"ל יש כמה מצוות שחייבים בני אדם לשומרן מכח סברת הדעת אף על פי שלא נצטוו עליהם ולפיכך נענשו".

30. דברים פרק כ"ג

ג לא-יבא ממזר בקהל יהנה גם דור עשירי לא-יבא לו בקהל יהנה. {ס} ד לא-יבא עמוני ומואבי בקהל יהנה גם דור עשירי לא-יבא להם בקהל יהנה עד-עולם. ה על-דבר אשר לא-קדמו אתכם בלחם ובמים בדרך בצאתכם ממצרים אשר שכן עליך את-בלעם בן-בעור מפתור ארם נהרים לקללך.

31. בעל דור רביעי' על חולין - נינו של החתם סופר

"ועוד תדע דבכל הדברים המאוסים שנפשו של אדם קצה בהם, אפילו לא היה התורה אסרתן - היה האדם העובר ואכלן יותר מתועב ממי שעובר על לאו מפורש בתורה... בשר אדם לדעת הרמב"ם אינו אלא באיסור עשה, ולדעת הרשב"א מותר לגמרי מן התורה; ועתה אמור נא בחולה שיש בו סכנה ולפניו בשר בהמה נחורה או טרפה... ובשר אדם - איזה יאכל? הכי נאמר דיאכל בשר אדם שאין בו איסור תורה, אע"פ שמחוק הנימוס שמקובל מכלל האנושי, וכל האוכל או מאכיל בשר אדם מודח מלהיות נמנה בין האשים, ולא יאכל בשר שהתורה אסרו בלאו? היעלה על הדעת שאנו עם הנבחר עם חכם ונבון, נעבור על חוק הנימוס כזה, כדי להניצל מאיסור תורה?...! דכל שמתועב בעיני האומות הנאורים שאסורה לנו... מטעם המצווה ד'קדושים תהיו', וכל שאסור לכלל מין האנושה הנאורה בחוק הנימוס, אי אפשר להיות מותר לנו עם קדוש".

32. הרמב"ן בתחילת פרשת בראשית

"ונתן רבי יצחק טעם לזה, כי התחילה התורה בבראשית ברא אלהים וספור כל ענין היצירה עד בריאת אדם, ושהמשילו במעשה ידיו וכל שות תחת רגליו, וכן עדין מבחר המקומות הנבראים בעולם הזה נעשה כמון לשבתו, עד שגירש אותו חטאו משם, ואנשי דור המבול בחטאם גורשו מן העולם כולו, והצדיק בהם לבדו נמלט הוא ובניו, וזרעם חטאם גרם להם להפיצם במקומות ולזרותם בארצות, ונתנו להם המקומות למשפחותם בגוייהם כפי שנזדמן להם.

אם כן ראוי הוא, כאשר יוסיף הגוי לחטוא, שיאבד ממקומו ויבוא גוי אחר לרשת את ארצו, כי כן הוא משפט האלהים בארץ מעולם".